

ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՆԵՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ*

Էդգար Քալանթարյան

Բանալի բառեր՝ տեղեկատվական անվտանգություն, պետական տեղեկատվական կառավարում, ազգային անվտանգություն, կիբեռնոստրատեգիա, տեղեկատվական ռեսուրսներ, հաքերային հարձակում, կիբեռտարածք, տեղեկատվական հայեցակարգ, տեղեկատվություն:

Տեղեկատվական գործոնն արդի ժամանակաշրջանում որոշիչ դերակատարում է ձեռք բերել անհատի, հանրության, պետության ու ազգի գործունեության գրեթե բոլոր ոլորտներում: Տարաբնույթ տեղեկատվական պատերազմներն այսօր փոխադրվել են քաղաքական հարթություն և հանդիսանում են աշխարհաքաղաքականության, աշխարհատնտեսության և աշխարհագաղափարախոսության կարևորագույն գործիքներից են: Հայտնի է, որ պետության հզորության ավանդական ցուցանիշների հետ մեկտեղ, ինչ-պիսիք են՝ տարածքը, բնական ռեսուրսները, մարդկային կապիտալը, տնտեսության զարգացման մակարդակը, գիտական ներուժը, զինված ուժերի մարտունակությունն ու ռազմատեխնիկական հագեցվածությունը և այլն, գլոբալացումն առաջին պլան է մղում ուժի նոր գործոններ, մասնավորապես՝ տեղեկատվությանը, հաղորդակցությանը և տեղեկատվական տեխնոլոգիաներին: Վերջիններս սոցիալական գործունեության տարբեր ձևերի, այդ թվում նաև պետական կառավարման ռեսուրսներ են: Պետական կառավարման համակարգում տեղեկատվությունը հանդես է գալիս մի քանի հատկանիշներով. մի կողմից՝ այն անհրաժեշտ է հասարակական կյանքի տարբեր բնագավառների արդյունավետ կառավարման այդ թվում նաև պետական կառավարման համար, իսկ մյուս կողմից՝ տեղեկատվական ոլորտում գործունեությունը հանդիսանում է պետական կառավարման օբյեկտ: Ժամանակակից տեղեկատվական հասարակության մեջ սոցիալական և քաղաքական փոխհարաբերությունների կարգավորման համակարգում կարևորագույն տեղ է զբաղեցնում պետության տեղեկատվական անվտանգության (այսուհետ՝ ՏԱ) քաղաքականությունը: Դրա հետ կապված՝ ի հայտ է եկել ՏԱ ապահովման խնդիրը, որը կարող է դիտարկվել տարբեր ուղղություններով և վերլուծության տարբեր մակարդակներում՝ համաշխարհային քաղաքական համակարգից մինչև առանձին անհատ: Պետության շահերը տեղեկատվական ոլորտում ներառում են համազգային տեղեկատվական դաշտի ձևավորման, նրա ենթակառուցվածքների ներդաշնակ գործառնման և զարգացման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծումը: Ինչպես ՏԱ ոլորտում, այնպես էլ մի շարք այլ ոլորտներում պետական իշխանության մարմինների հիմնական խնդիրները կապված են հասարակական շահերի պաշտպանության, իրավախատույնների կանխարգելման, պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկատվության պաշտպանության հետ: Պետական կառավարման համակարգի ՏԱ սպառնալիքներն ամենավերջին սերնդի սպառնալիքներից են: Առավել

* Հոդվածն ընդունվել է 30.01.2017:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել ԵՊՀ քաղաքական ինստիտուտների և գործընթացների ամբիոնը:

մեծ վտանգ է ներկայացնում կիբեռահանցավորության և կիբեռսպառնալիքների աճը, ինչը սպառնում է պետական մարմինների արդյունավետ գործունեությանը: ՏՄ խնդիրներն առանձնահատուկ կերպով կարևորվում են տնտեսապես զարգացած երկրներում՝ ԱՄՆ-ում, ԵՄ երկրներում և հատկապես Չինաստանում, որտեղ տեղեկատվական-հոգեբանական ոլորտի քաղաքական-ռազմական կարևորումն ավելի քան երկու հազարամյակի պատմություն ունի: Տարբեր երկրներում ընդունվում են օրենսդրական ակտեր, մշակվում և իրականացվում են պետական զանազան ծրագրեր, որոնք ուղղված են պետական կառավարման համակարգի ՏՄ արդյունավետ գործունեությանը, այս հիմնախնդրին մեծ ուշադրություն է դարձվում նաև ՀՀ պետական կառավարման համակարգում:

ՏՄ ապահովումը ՀՀ ՏՄ հայեցակարգով նախատեսված հիմնական ուղղություններից մեկն է: Այն ազգային անվտանգության հիմնական բաղադրիչներից մեկն է, որի դերը և նշանակությունը միշտ աճում են: Ժամանակակից հասարակության կյանքի ոչ մի ոլորտ չի կարող գործել առանց զարգացած տեղեկատվական ենթակառուցվածքների: Ազգային տեղեկատվական ռեսուրսներն այսօր պետության սոցիալ-տնտեսական զարգացման հիմնական նախադրյալներն են՝ պետության տնտեսական և ռազմական հզորության հիմնական աղբյուրներից մեկը: Ներկայումս ՀՀ-ն ունի զգալի քանակությամբ տեղեկատվական ռեսուրսներ, որոնք պարունակում են պետական, ծառայողական, առևտրային և այլ գաղտնիքներ:

ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարության մեջ հիշատակում չկա տեղեկատվական անվտանգության ապահովման քաղաքականության մասին [1]: Փոխարենը ՀՀ - ՏՄ ապահովման քաղաքականության հիմնադրույթները ամրագրված են ՀՀ նախագահի կողմից 2009թ. Ազգային անվտանգության խորհրդի առաջարկությամբ հաստատված «Հայաստանի Հանրապետության տեղեկատվական անվտանգության հայեցակարգ»-ում: ՀՀ ՏՄ-ն հանրապետության ազգային շահերի պաշտպանվածությունն է տեղեկատվական ոլորտում՝ փոխկապակցված անձի, հասարակության և պետության հավասարակշռված շահերի ընդհանրության հետ: Պետության շահերը տեղեկատվական ոլորտում ներառում են համահայկական տեղեկատվական դաշտի ձևավորման, նրա ենթակառուցվածքների ներդաշնակ գործառման և զարգացման, սահմանադրական կարգի, ՀՀ ինքնիշխանության և տարածքային ամբողջականության անխախտելիության, քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական կայունության, օրինականության և իրավակարգի ապահովման նպատակով անձի և քաղաքացու տեղեկատվության ստացման և օգտագործման բնագավառում նրա սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների իրականացման, ինչպես նաև հավասարազոր և փոխշահավետ միջազգային համագործակցության զարգացման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծումը [2]:

Վերջին շրջանում հանրապետությունում իրականացվել են մի շարք միջոցառումներ ՀՀ տեղեկատվական քաղաքականության և ՏՄ ապահովման բարելավման ուղղությամբ: Սկսվել է ՏՄ իրավական նորմատիվային դաշտի ձևավորումը: Ընդունվել են այդ բնագավառին առնչվող «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին», «Տեղեկատվության ազատության մասին», «Արխիվային գործի մասին», «Անհատական տվյալների մասին», «Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության մասին», «Էլեկտրոնային հաղորդակցության մասին», «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքները:

ՀՀ ՏՄ ապահովման համակարգը երկրի ազգային անվտանգության ապահովման բաղկացուցիչ մասն է: Նրա կազմակերպական հիմքերի հիմնական բաղադրիչներն են՝ ՀՀ նախագահը, ՀՀ Ազգային ժողովը, ՀՀ Կառավարությունը, ազգային անվտան-

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՄԱՐՈՒՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2017

գության խորհուրդը, ՀՀ նախագահի և կառավարության կողմից ստեղծվող միջգերատեսչական հանձնաժողովները, ՏԻՄ-ը, դատական իշխանության մարմինները, հասարակական միավորումները, ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխան ՀՀ ՏԱ խնդիրների լուծմանը մասնակցող քաղաքացիները:

ՀՀ պետական կառավարման համակարգի ՏԱ ապահովումը կապված է մի շարք նպատակների և խնդիրների ձևակերպման և դրանց հետամուտ լինելու հետ, մասնավորապես. ՀՀ ՏԱ ապահովմանն ուղղված պետական մարմինների գործառության իրավական հիմքերի, նորմատիվային ակտերի ստեղծումն ու դրանց կիրառումը, ինչպես նաև ՀՀ ՏԱ ապահովման համար անհրաժեշտ իրավական ակտերի կատարելագործումը՝ տեղեկատվական գործունեության հետ առնչվող բոլոր ոլորտներում [3]:

ՀՀ պետական կառավարման համակարգի ՏԱ ապահովման տեղեկատվական-քաղաքական խնդիրները ներառում են ներքաղաքական և արտաքին-քաղաքական բնագավառները:

Ներքաղաքական բնագավառ.

– պետական իշխանության, անկախության և տարածքային ամբողջականության, ինչպես նաև ազգային միաբանության և սահմանադրական կարգի պաշտպանությունը,

– իշխանության և կառավարման մարմինների լրատվական ապահովվածության մակարդակի կազմակերպումը, կառավարման որոշումների իրականացումը,

– պետական մարմինների աշխատանքի մասին ապատեղեկատվություն և կառավարման մարմինների հեղինակագրկման կազմակերպում,

– պետական իշխանության մարմինների հանդեպ հասարակության վստահության բարձրացումը [4]:

Արտաքին-քաղաքական բնագավառներ.

– պետական իշխանության մարմինների և ազգային անվտանգության տեսանկյունից կարևորություն ունեցող կազմակերպությունների տեղեկատվական բազաների, միջգերատեսչական հաղորդակցման ուղիների ձևավորումը և պաշտպանությունն արտաքին միջամտությունից,

– արտասահմանում ՀՀ քաղաքականության մասին ապատեղեկատվության տարածման կանխարգելումը,

– ՀՀ պաշտոնական տեղեկատվության արդյունավետ տարածումն ու դրան խոչընդոտող արտաքին գործողությունների կանխումը,

– պետական գաղտնիքի պաշտպանությունը և այլն:

ՀՀ պետական կառավարման համակարգի ՏԱ ապահովման խնդիրներից է հանդիսանում նաև պետական պաշտոնյաների շրջանում ՏԱ օրենսդրության իմացության ցածր մակարդակը: Ստեղծված իրավիճակի պատճառներից մեկն այն է, որ կառավարման մարմիններում պատասխանատուները տեղեկատվություն չեն տրամադրում օրենքով իրենց վրա դրված պարտականությունների մասին, քանի որ չունեն բավարար չափով անհրաժեշտ գիտելիք տվյալ հիմնախնդրի վերաբերյալ: ՏԱ բնագավառում միջազգային չափանիշների և պրակտիկայի մասին պաշտոնյաների գիտելիքների մակարդակը համեմատաբար սահմանափակ է: Այս ամենը պայմանավորված է ՏԱ կիրառման անբավարար մակարդակի հետ: Այն արդյունավետ կիրառելու համար անհրաժեշտ է, որ հասարակությունն ակտիվ օգտվի նրանից և պաշտոնյաներն այն կիրառեն իրենց առօրյա աշխատանքում:

ՏԱ օրենսդրությունը կարելի է լիովին կիրառելի և արդյունավետ դարձնել ՏԱ օրենքում որոշ փոփոխություններ կատարելուց հետո միայն: Այդ օրենքի լիակատար

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2017

Կիրառման համար կառավարությունը պետք է իրականացնի անհրաժեշտ միջոցառումներ: Յուրաքանչյուր մարմին պետք է ստեղծի «մեկ պատուհանի» սկզբունքով գործող էլեկտրոնային համակարգ և մշակի տվյալ մարմնի ներսում փաստաթղթերի էլեկտրոնային շրջանառության համակարգ: Պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինները պետք է արագացնեն իրենց գործունեության մատչելիությունն ու հրապարակայնությունն ապահովող էլեկտրոնային ընթացակարգեր ստեղծելու գործընթացը, որոնք նախատեսված են SU օրենքով: Կենտրոնական և մարզային կառավարման յուրաքանչյուր մարմին պետք է ունենա փաստաթղթերի կառավարման համակարգ: Նախընտրելի է էլեկտրոնային համակարգը, սակայն դրա բացակայության դեպքում թղթային փաստաթղթերի հաշվառման համակարգերը նույնպես կարելի է համարել ընդունելի: Հզորացնել պետական բոլոր մարմինների տեխնիկական կարողությունները, և տեղեկատվության պատասխանատուներին և հանրության հետ կապերի վարչություններին ապահովել նրանց աշխատանքը կատարելու համար բավարար համակարգչային ռեսուրսներով: Առաջարկվում է մշակվել SU փորձի փոխանակման ընթացակարգեր ՀՀ իշխանության տարբերի ճյուղերի և մարմինների միջև, ինչպես նաև ՀՀ և այլ երկրների քաղաքացիական ծառայողների միջև, որոնք SU օրենսդրության կիրառման առավել հարուստ փորձ ունեն: Անհրաժեշտ է պետական պաշտոնյաների շրջանում SU հարցերով պարբերաբար դասընթացներ կազմակերպել: Դրանց ընթացքում պետք է ուսումնասիրվեն SU բնագավառում նոր միտումները, այդ թվում՝ էլեկտրոնային SU կառավարման: Էլեկտրոնային կառավարման համակարգը ոչ լիարժեք է: Պետական մարմիններում իշխում են գաղտնիության խորհրդային ավանդույթները, ինչը կարող է վտանգել հասարակության մեջ ի հայտ եկող ժողովրդավարական արժեքները: Պետք է կատարելագործել տվյալ ոլորտում կառավարության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների մակարդակով օրենսդրությունը, որը կարգավորում է հարաբերությունները տեղեկատվական ռեսուրսների ստեղծման և օգտագործման, տեղեկատվության փոխանակման կազմակերպման և ապահովման գործընթացում: Այն սահմանում է տեղեկատվական անվտանգության ապահովման ոլորտում լիազորություններ, որոնք նախատեսում են տեղեկատվական անվտանգության ապահովման համար նախատեսված պաշտոնյաների ու քաղաքացիների պահանջերին հետևելու պատասխանատվություն՝ մասնավորապես չարտոնված մուտքի և տեղեկատվության գողության, կեղծ տվյալների դիտավորյալ տարածման և պաշտպանված տվյալների տեխնիկական կապուղիներով արտահոսքի համար: Արդյունավետ տեղեկատվական անվտանգության համակարգի փուլային ստեղծման նպատակով պետք է կատարելագործել տեղեկատվական սպառնալիքների հայտնաբերման, գնահատման, կանխատեսման ձևերն ու մեթոդները, Հայաստանի Հանրապետության նախարարությունների և գերատեսչությունների միջև տեղեկատվության փոխանակման ընթացակարգերը, ապահովել տեղեկատվական հակազդման ծրագրային մասնագիտական հարցերի վերլուծություն և այլն: Պետք է ստեղծել SU ապահովման մասնագետների պատրաստման և վերապատրաստման համակարգ, միասնական տեղեկատվական-վերլուծական կենտրոններ, որոնք կզբաղվեն տվյալ ոլորտի հմնախնդիրների լուծմամբ:

Պետական մարմինների պաշտոնական կայքերի ղեկավարման և գործունեության ապահովման ժամանակ վեբջիներս ղեկավարվում են տեղեկատվական անվտանգության ու տեղեկատվության պահպանման ապահովման ոլորտի գործող օրենսդրությամբ և ազգային ստանդարտներով: Պաշտոնական կայքերը հրապարակվում են միայն ՀՀ ԿԱ ԱԱԾ-ի կողմից անվտանգության տեսակետից ստուգումներ իրականաց-

վելուց և թույլտվություն ստանալուց հետո: Այս ոլորտում կարևոր ձեռքբերում է 2013 թ. դեկտեմբերի 26-ին ընդունված «Ինտերնետ ցանցում պետական մարմինների պաշտոնական կայքերին ներկայացվող նվազագույն պահանջները բավարարելու մասին ՀՀ Կառավարության որոշումը»[5]:

Այս հարցում անհրաժեշտ են պետության նախաձեռնությունն ու ընդգծված հոգածությունը: Իհարկե, ազգային անվտանգության մարմինները որոշակի քայլեր կատարում են տեղեկատվական հարձակումներից պաշտպանվելու, ոլորտում առկա տեղեկատվական վտանգները նվազագույնի հասցնելու ուղղությամբ, իշխանությունները խոսում են համացանցի կապի բոլորովին այլ, անհամեմատ բարձր որակի ապահովման մասին: Այս խնդիրները լուծելու համար նախ և առաջ պետք է համակարգված ներկայացնել ՀՀ տեղեկատվական դաշտում առկա արտաքին ու ներքին սպառնալիքները: ՀՀ SU հիմնախնդիրների քննարկումն ու դրանց հնարավոր լուծումների մշակումը խիստ արդիական է: SU սպառնալիքները համարվում են ամենավերջին սերնդի սպառնալիքներից մեկը: Պետական կառավարման համակարգում SU սպառնալիքները պայմանների և գործոնների ամբողջություն է, որն ուղղված է պետական իշխանության մարմինների գորունեության խափանմանը [6]:

Իրենց ընդհանուր ուղղվածությամբ պետության SU սպառնալիքները դասակարգվում են հետևյալ տիպերի. դրանք կարող են ուղղված լինել մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքներին և ազատություններին հոգևոր կյանքի և տեղեկատվական գործունեության բնագավառում, նրանց անհատական, խմբային և հասարակական գիտակցության ձևավորմանը: Հաջորդը՝ երկրի պետական քաղաքականության տեղեկատվական ապահովմանը և հայրենական տեղեկատվական ռեսուրսների զարգացմանը, դրանց արտադրանքի ներքին շուկայի բավարարմանը և համաշխարհային շուկա արտահանմանը: Ինչպես նաև դրանք սպառնալիքներ են որոնք ուղղված են երկրի տեղեկատվական և հեռահաղորդակցային ռեսուրսների և համակարգերի անվտանգությանը [7]: Այս ամենը սահմանվում են ըստ ՀՀ ազգային SU ապահովման գերակայությունների. վտանգների և սպառնալիքների դերում կարող է հանդես գալ այն ամենը, ինչ դրսևորվում է որպես նշված գերակայություններին խոչընդոտող գործընթաց: Այդ իմաստով ՀՀ SU-ի համար սպառնալիք կարող են հանդիսանալ ինչպես անհատական, այնպես էլ հավաքական սուբյեկտները, արտաքին և ներքին գործոնները [8]:

Կարելի է առանձնացնել ՀՀ SU հետևյալ ներքին և արտաքին սպառնալիքներ: Ներքին սպառնալիքները կարող են պայմանավորված լինել SU գործող օրենսդրության խախտմամբ և դրա դեմ պայքարի իրավական ընթացակարգերի բացակայությամբ, տեղեկատվական ռեսուրսների ձևավորման և օգտագործման բնագավառում հարաբերությունների իրավական կարգավորման թերացմամբ, տեղեկատվական ռեսուրսների պաշտպանության բնագավառում պետական իշխանության մարմինների փոխգործունեության և համակարգման բացակայությամբ, պետական կառույցների ոչ իրավաչափ գործունեությամբ՝ ուղղված տեղեկատվական միջավայրում քաղաքացիների օրինական իրավունքների ոտնահարմանը, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների անբավարար ակտիվությամբ՝ իրենց գործունեության և ընդունված որոշումների մասին հասարակության իրազեկման գործում, ՀՀ SU ապահովման ուղղությամբ իրականացվող միջոցառումների անբավարար ֆինանսավորմամբ, քրեական տարրերի կողմից պետական-ժառայողական նշանակության տեղեկատվության հասանելիության ձեռքբերմամբ, ՀՀ SU ապահովման բնագավառում միասնական պետական քաղաքականության մշակման և իրականացման գործում պետական

իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեության անբավարար համակարգմամբ, ՀՀ պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների անբավարար ակտիվությամբ՝ իրենց գործունեության և ընդունված որոշումների մասին հասարակության իրազեկման գործում, տեղեկատվական ոլորտում հարաբերությունները կարգավորող իրավական հիմքերի, իրավակիրառական պրակտիկայի անբավարար վիճակով, քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների թերզարգացածությամբ, ՀՀ պետական իշխանության, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, կազմակերպությունների և այլ ծառայությունների տեղեկատվայնացման անբավարար մակարդակով, պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների բաց տեղեկատվական ռեսուրսների, արխիվային բաց նյութերի, հանրային կարևորություն ունեցող այլ բաց տեղեկատվության նկատմամբ քաղաքացիների ազատ հասանելիության հակաօրինական սահմանափակմամբ ինչպես նաև ՀՀ տեղեկատվության ձևավորման, ձեռքբերման, այդ թվում՝ հեռուստահաղորդակցային համակարգերի կիրառմամբ, մենաշնորհների ձևավորմամբ և այլն [9]: Ներպետական մակարդակում ՀՀ SU սպառնալիքներից են նաև ազգային բնույթ չունեցող պետական քաղաքական որոշումները, կուսակցական գործունեությունը, ազգային միասնականությանը վնասող տարաբնույթ հանրային քննարկումները, որոնք պառակտում են հասարակությանը: Պետական քաղաքականության և ռեսուրսի ծառայեցումն առանձին անհատների և նեղ խմբերի շահերին հասարակության մեջ խոր հիասթափություն է առաջացրել ինչպես պետական իշխանության, այնպես էլ պետության ապագայի հանդեպ, որի հետևանքով ակնհայտ է հասարակության բարոյալքվածությունը [10]:

Ինչ վերաբերում է արտաքին սպառնալիքներին, ապա դրանք պայմանավորված են գլոբալ տեղեկատվական մոնիթորինգով, տեղեկատվության և նոր տեխնոլոգիաների տարածման բնագավառում այլ պետությունների թշնամական քաղաքականության, արտասահմանյան հատուկ և հետազոտական ծառայությունների գործունեությամբ, արտասահմանյան քաղաքական և տնտեսական կառույցների գործունեությամբ՝ ուղղված ՀՀ շահերի դեմ, միջազգային ատյաններում հակահայկական որոշումների ընդունման սատարմամբ, հայության դրական կերպարի շահարկմամբ, միջազգային տեղեկատվական աղբյուրներով հակահայկական տեղեկատվության տարածմամբ, արտաքին սուբյեկտների կողմից տեղեկատվական պատերազմների հայեցակարգերի մշակմամբ՝ ՀՀ տեղեկատվական ոլորտի վրա ներգործելու, տեղեկատվական և հեռահաղորդակցային համակարգերի բնականոն գործառույթը խախտելու, տեղեկատվական միջոցների պահպանումը խաթարելու, ՀՀ տեղեկատվության դաշտ չարտոնված կերպով մուտք գործելու նպատակով, ինչպես նաև այլ պետությունների կողմից տեղեկատվական նպատակաուղղված վնասարար գործունեության իրականացմամբ՝ ՀՀ - տեղեկատվական ոլորտի վրա վտանգավոր ազդեցություն ներգործելու, տեղեկատվության նկատմամբ չթույլատրված հասանելիություն ստանալու ձևեր ու մեթոդներ կիրառելու նպատակով:

Վերոնշյալ սպառնալիքների մեծ մասը ենթադրում է հակազդման անհրաժեշտություն առաջին հերթին պետական կառավարման մարմինների կողմից՝ տեղեկատվական անվտանգության համազգային համակարգի ստեղծման միջոցով, որի մեջ կընդգրկվեն պետությունը, հասարակությունը, հայկական սփյուռքն իր կազմակերպություններով: ՀՀ տեղեկատվական անվտանգության ապահովման համակարգումն ու կառավարումն առաջին հերթին պետք է հենված լինեն պետական ինստիտուտների արդյունավետ, ազգանպաստ և արհեստավարժ գործառնության վրա՝ ելնելով ազգա-

յին շահերից, պետական և հասարակական մարմինների ռազմավարական ծրագրերից ու նախաձեռնություններից: Հայաստանն օրեցօր ավելի խոցելի է դառնում կիբեռ-հարձակումների տեսանկյունից: Համացանցի մուտք գործելու առաջին իսկ տարիներից՝ սկսած 1998 թվականից, հայկական կայքերը մշտապես եղել են հարձակումների թիրախ: Անգամ կարծիք կա, թե հայկական կիբեռտիրույթում դրսից հարձակումների քանակը չի զիջում Հայաստանի և Ադրբեջանի սահմանագծում գրանցվող հրադադարի ռեժիմի խախտման դեպքերին: Իսկ վերջին տարիներին այդ հարձակումները սկսել են կազմակերպված բնույթ կրել, որոնք ըստ փորձագետների կառավարվում են Ադրբեջանի հատուկ ծառայությունների կողմից [11]:

Ընդհանուր առմամբ ՀՀ կիբեռտարածքի խոցելիության աճը պայմանավորված է մի քանի հանգամանքներով.

– ՀՀ-ում հեռահաղորդակցության ոլորտի բուռն զարգացումը, թվայնացումը հանգեցնում են երկրի տեղեկատվական ենթակառուցվածքների ներթափանցման կիբեռտիրույթ, ինչն իր հերթին ստեղծում է բազմաթիվ նոր խոցելի հանգույցներ: Այսօր հանրությանը հայտնի է միայն, որ ԱԱԾ-ն պաշտպանում է պետական կայքերը և ցանցերը, սակայն հայտնի չէ, թե ինչ վիճակում են գտնվում ոչ պետական հանրային կարևորություն ունեցող տիրույթները՝ էներգետիկան, ջրամատակարարումը և այլն:

– կիբեռտիրույթում ՀՀ-ի հիմնական հակառակորդ Ադրբեջանը (նաև Թուրքիան), զարգացնում է կիբեռհարձակողական ուժերը, որոնց որակը հետզհետե աճում է: Այս ոլորտը բավական փակ է, և հիմնական զարգացումների մասին շատ քիչ բան է հայտնի: Չնայած այս ամենին, օրինակ Ադրբեջանում գործում է CERT կիբեռպաշտպանության միավոր՝ կապի և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների նախարարությանը կից, որոնք քարոզչական գործառույթներ են իրականացնում կիբեռ տարածքում, այսպիսի կենտրոններ շատ կան հարևան երկրում:

– ՀՀ-ի կրիտիկական կարևորություն ունեցող հանգույցները դառնում են խոցելի նաև երրորդ կողմերի, ինչպես նաև ոչ պետական ահաբեկչական կամ քրեական խմբերի համար: Այսօր հարձակման միջոցներն այնքան կատարելագործված են, իսկ պաշտպանությունը նույնքան ծախսատար, որ կարող են լուրջ սպառնալիք դառնալ: ՀՀ հիմնական խոցելի հանգույցները և դրանց պաշտպանական հնարավորությունները հստակ գնահատված չեն:

Առանձին մեծ խնդիր է ՀՀ հասարակությունը ինքնին. համացանցից օգտվողների կտրուկ աճին զուգահեռ՝ վերջին տարիներին չապահովվեց բնակչության նվազագույն համակարգչային կրթվածությունը [12]: Մարդիկ իրազեկված չլինելով համացանցում հնարավոր վտանգներից, հեշտությամբ դառնում են կիբեռ հարձակումների զոհ: Դրա հետևանքով ՀՀ-ն հակավիրուսային լաբորատորիաների կողմից դիտարկվում է որպես ամենավտանգավոր երկրներից մեկը: Այսպես «Kaspersky Lab»-ի տվյալներով, Հայաստանն աշխարհում Ռուսաստանից և Օմանից հետո երրորդ երկիրն է որտեղ օգտվողների համակարգիչների վրա ամենամեծ հարձակումներն են գրանցվում [13]:

Կիբեռանվտանգության հիմնախնդիրները արդիական են և մեծ կարևորություն է ներկայացնում ՀՀ-ի համար՝ հաշվի առնելով մեր երկրի ենթակառուցվածքների աճող կախվածությունը տեղեկատվական տեխնոլոգիաներից: Պետական մարմինների կողմից կիրառվող որոշ տեղեկատվական համակարգեր, որոնցով մատուցվում են էլեկտրոնային տարբեր ծառայություններ, ունեն առավել կարևոր նշանակություն: Դրանցից են էլեկտրոնային փաստաթղթաշրջանառության, բնակչության պետական ռեգիստրի, սոցիալական ապահովության ոլորտի, անշարժ գույքի գրանցման, հարկային հաշվետվությունների և մի շարք այլ համակարգեր, որոնց խափանումը կարող է հանգեց-

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2017

նել պետության կարևորագույն գործառնությունների իրականացման ժամանակավոր արգելափակման: Նման իրավիճակներում աշխարհում ակտիվ զարգացող կիրճերի հանցագործությունների սպառնալիքներն ու դրանց իրացման դրդապատճառներն իրական վտանգ են ներկայացնում ազգային անվտանգության տարբեր բաղադրիչների վրա:

Առաջին հաբերական հարձակումը 2000թ. հունվարի 25-ին էր. «The Green Revenge» և «HijaK Teams» անունների ներքո թաքնվող ադրբեջանցի հաբերները գրոհ էին ձեռնարկել մի քանի հայտնի հայկական կայքերի վրա: Այդ ժամանակ համացանցը ՀՀ-ում այդքան լայն տարածում չուներ, բայց արդեն գործում էին մի շարք հայկական կայքեր: Ի պատասխան՝ հայ հաբերները հատուցման ակցիա անցկացրին և ադրբեջանական ամենահայտնի կայքերի տերերին զրկեցին դրանք վերահսկելու հնարավորությունից: 2011 թ. հունվարի 29-ին հայկական կայքերի վրա կատարվեց հաբերների լայնածավալ հարձակում: Այդ օրը հաբերների «թեթև» ձեռքով վնասվեց հայկական am. տիրույթում գրանցված շուրջ 300 վեբ կայք, որոնք սպասարկվում էին հայկական «Սնարթ սիսթեմ» ընկերության կողմից: Այդ ժամանակ Հայաստանի պետական կառույցներից շտապեցին հայտնել, որ պետական գերատեսչություններին պատկանող կայքերից ոչ մեկն այդ ցուցակում չկա՝ հավելելով որ նման վտանգ պետական կայքերին չի սպառնում [14]: ՀՀ-ում SU խնդրի նկատմամբ պետական մոտեցում սկսեց ձևավորվել միայն 2009 թ-ից: Դրա պատճառը ցանցահեռնների հերթական հարձակումն էր՝ այս անգամ պետական մի շարք կայքերի վրա: Այս փաստը ցույց տվեց, որ ՀՀ-ում SU մակարդակը բարձրացնելու ուղղությամբ անհրաժեշտ է իրականացնել այնպիսի բարեփոխումներ, որոնք հնարավորություն կտան թե՛ օրենսդրական, թե՛ ինստիտուցիոնալ առումով ունենալու միջազգային չափանիշներին համապատասխանող համակարգ: 2009թ. հունիսի 26-ին ՀՀ նախագահը հաստատեց ՀՀ տեղեկատվական անվտանգության հայեցակարգը, իսկ տարվա վերջին ստեղծվեց աշխատանքային խումբ, որտեղ ընդգրկված մասնագետները պետք է մշակեին այս հարցում պետական քաղաքականության հիմնադրություններն ու նշեին դրանց իրականացման առաջնահերթ միջոցառումները: Մինչև 2009 թ-ը Հայաստանում պետական մարմինների կայքերը սպասարկել են մասնավոր ընկերությունները, իսկ 2009թ-ի հաբերային լայնածավալ հարձակումից հետո պետական կայքերի անվտանգության պաշտպանությունը փոխանցվեց Ազգային անվտանգության ծառայությանը (ԱԱԾ): ՀՀ-ում հստակ ԱԱԾ-ի կողմից կիրճեպաշտպանության տակ են գտնվում միայն պետական կայքերը և ցանցերը (ընդ որում չեն պաշտպանվում ՏԻՄ մարմինները, ինչպես նաև Արցախի գրեթե բոլոր պետական մարմինները), խոցելի է նաև բանկային ոլորտը, անհատական տվյալներ կրող շտեմարանները, որոնց պաշտպանության վերաբերյալ չկան հստակ մոտեցումներ[15]:

ՀՀ Քրեական օրենսգրքում ամրագրված 24-րդ գլուխն ամբողջությամբ վերաբերում է համակարգչային տեղեկատվական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններին: Քրեական օրենսգրքի 251 հոդվածում նշված է, որ համակարգչային համակարգում կամ ցանցում անթույլատրելի կերպով մուտք գործելը, որի հետևանքով առաջացել է տեղեկատվության փոփոխություն, պատժվում է տուգանքով կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը 2 տարի ժամկետով: Նախատեսվող պատիժն ավելի է խստացվում, եթե այդ ամենի մեջ կա դիտավորություն: Սակայն որքան էլ 251 հոդվածով խստացվի պատժաչափը Հայաստանի տարածքում, այն չի նվազեցնի հակերների մոտ հայկական կիրճետարածք դիտավորությամբ մուտք գործելու ցանկությունը, քանի դեռ նրանք ֆիզիկապես գործում են իրենց գործունեությանը սատարող մեկ այլ պետության տարածքում [16]: ՀՀ SU կարևորագույն խնդիրներից է միջոցառումների ան-

բավարար ֆինանսավորումը և: ՀՀ կիբեռանվտանգության ոլորտի ֆինանսավորումն իրականացվում է ՀՀ պետական բյուջեի, դոնոր կազմակերպությունների, մասավոր հաստիքի և օրենքով չարգելված այլ միջոցների հաշվին: Այսպես են ֆինանսավորվում նաև ՌԴ-ի, Վրաստանի, Ադրբեջանի ՏԱ միջոցառումները: Օրինակ՝ Ադրբեջանում ֆինանսավորումն իրականացվում է նաև Հեյդար Ալիևի անվան հիմնադրամի հաշվին: Ներկայումս ՀՀ անդամակցում է ՀԱՊԿ-ին, որը մտադիր է ստեղծել կիբեռանվտանգությամբ զբաղվող կենտրոն. բոլոր պետական կառույցները պետք է ակտիվորեն ներգրավվեն կիբեռանվտանգագործության դեմ պայքարի միջոցառումներում, ինչպես նաև աստիճանաբար բարձրացվի նմանատիպ միջոցառումների արդյունավետությունը: ՀՀ-ի պետական կառավարման համակարգում ՏԱ ապահովումը պետք է հիմնված լինի պետական կառույցների արդյունավետ, ազգանպաստ և արհեստավարժ գործառնության վրա՝ ելնելով ազգային շահերից, պետական և հասարակական մարմինների ռազմավարական ծրագրերից ու նախաձեռնություններից:

Ամփոփելով՝ պետք է նշել, որ ՀՀ պետական կառավարման համակարգում տեղեկատվական անվտանգության ապահովման հիմնախնդրին վերաբերող բավական գործողություններ արված են, սակայն դա դեռ բավարար հիմք չէ ենթադրելու որ չկան անելիքներ: Կարևորելով դրանց դերը՝ պետք է գիտակցել, որ այն ՀՀ ազգային անվտանգության հիմնական բաղադրիչներից մեկն է, որին պետք է ամենօրյա ուշադրություն:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարություն», Եր., 2007: http://www.mfa.am/u_files/file/doctrine/Doctrinarm.pdf:
2. Աթոյան Վ. Ազգային անվտանգության հիմնախնդիրներ, Եր. Տնտեսագետ, 2014, էջ 91:
3. Հարությունյան Գ. Ադրբեջանի հակահայկական տեղեկատվական համակարգը, Եր., 2009, էջ 16:
4. Հարությունյան Գ. ՀՀ տեղեկատվական համակարգի զարգացման հիմնախնդիրները ազգային անվտանգության համատեքստում, Եր., Նորավանք ԳՀԿ, 2002, էջ 30:
5. ՀՀ Կառավարության որոշումը ինտերնետ ցանցում պետական մարմինների պաշտոնական կայքերին ներկայացվող նվազագույն պահանջները բավարարելու մասին՝ vardanants.am/u_files/file/naxagits_himn_tex_ampop_helix_comments.doc:
6. Туронок С. Г. Информационные системы в государственном управлении, Журнал «Проблемный анализ и государственно-управленческое проектирование. М., 2009, стр. 72-75:
7. Աթոյան Վ. և շ. աշխ., էջ 90-93:
8. Հարությունյան Գ. Ադրբեջանի հակահայկական տեղեկատվական համակարգը, Եր., Նորավանք, 2009, էջ 18:
9. «Հայաստանի Հանրապետության տեղեկատվական անվտանգության հայեցակարգ» և շ. կայք՝ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=52559>:
10. Աթանեսյան Ա. Սպառնալիքներ ՀՀ տեղեկատվական անվտանգությանը. Եռամակարդակ վերլուծություն, Եր., 2011, http://www.noravank.am/arm/issues/detail.php?ELEMENT_ID=5313 :
11. Նանյան Գ. ՀՀ-ի ՏԱ-ն ինտերնետում, Եր., 2012, էջ 44:
12. Մարտիրոսյան Ս. Առաջարկներ ՀՀ կիբեռանվտանգության վերաբերյալ, http://noravank.am/arm/articles/security/detail.php?ELEMENT_ID=12973:

13. Մարտիրոսյան Ս. Հայաստանը դառնում է կիբեռնոսթալտի երկիր, http://noravank.am/arm/articles/security/detail.php?ELEMENT_ID=6267:
14. Նանյան Գ. Նշվ. աշխ., էջ 45:
15. Մարտիրոսյան Ս. Առաջարկներ ՀՀ կիբեռանվտանգության վերաբերյալ, նշված կայք:
16. «ՀՀ Զրեական օրենսգիրք», <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show-&ID=1349#9>:

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Տեղեկատվական անվտանգության հիմնախնդիրները ՀՀ պետական կառավարման համակարգում Էդգար Քալանթարյան

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ենթակառուցվածքի տեղեկատվական անվտանգության (ՏԱ) ապահովումը Հայաստանի Հանրապետության ՏԱ հայեցակարգով նախատեսված հիմնական ուղղություններից մեկն է: Այն ազգային անվտանգության հիմնական բաղադրիչներից մեկն է, որի դերը և նշանակությունը միշտ աճում են: ՀՀ ՏԱ-ն երկրի ազգային շահերի պաշտպանվածությունն է տեղեկատվական ոլորտում՝ փոխկապակցված անձի, հասարակության և պետության հավասարակշռված շահերի ընդհանրության հետ: Վերջին շրջանում հանրապետությունում իրականացվել են մի շարք միջոցառումներ ՀՀ տեղեկատվական քաղաքականության և ՏԱ ապահովման բարելավման ուղղությամբ: Սկսվել է ՏԱ իրավական նորմատիվային դաշտի ձևավորումը: Ընդունվել են այդ բնագավառին առնչվող տարբեր օրենքներ, որոշումներ, և, չնայած այս ամենին, ոլորտում կան դեռևս բազմաթիվ չօգտագործված հնարավորություններ:

РЕЗЮМЕ

Об основных проблемах информационной безопасности в государственной системе Республики Армения Эдгар Калантарян

***Ключевые слова:** информационная безопасность, информационное госуправление, национальная безопасность, кибератака, информационные ресурсы, хакерские атаки, киберпространство, информационная концепция, информация.*

Одним из главных направлений Концепции информационной безопасности (ИБ) Республики Армения (РА) является обеспечение информационной безопасности информационно-технологической инфраструктуры страны. Роль последней как составной национальной безопасности ежедневно растет. ИБ РА ассоциируется в целом с защитой национальных интересов в информационном пространстве, где переплетаются так же интересы частных индивидов, общества и государства. В недавнем времени были предприняты и осуществлены соответствующие меры в государственной политике по усилению и улучшению информационной безопасности в РА. Однако, несмотря на формирование правово-нормативного поля и принятые законы в этой области политики, можно утверждать, что возможности не исчерпаны.

SUMMARY

**On Some Basic Information Security Issues in the RA Government System
Edgar Kalantaryan**

Key words: *information security, information governance, national security, cyber-attack, information resources, hacker attacks, cyberspace, concept of information, information*

One of the key priorities of the RA Information Security (IS) concept is to provide security for information technology of the country. The role of the latter, as a component of national security, is growing every day. The IS concept of the RA is aimed at protecting national interests within the information space, which unites the interests of individuals, society and the state. Recently appropriate measures have been applied to develop policies for improvement of the RA information security procedures. It can be argued, that despite the formation of the legal-regulatory framework and the adoption of this policy, not all the possibilities have been used